

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וירא, תשס"ח
מספר 727מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

התגלות ה' לאברהם באלני ממרא

וַיֵּרָא אֱלֹהֵי יְהוָה בְּאֵלְנֵי מְמָרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח-הָאֵהָל כְּחֵם הַיּוֹם. וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו, וַיֵּרָא וַיִּרְץ לְקִרְאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה (יח:א-ב).

קל לראות שפסוקים אלה מעוררים קשיים; הפסוק הראשון מספר לנו שה' נראה אל אברהם בעודו יושב בפתח האוהל, והפסוק השני ממשיך מיד בתיאור מפורט של ביקור שלושה אנשים אצל אברהם באותו המקום, ואין עוד אזכור של מראה ה'. אם כן, מה הייתה תכליתו של אותו 'מראה'? כמה זמן הוא נמשך והאם נאמר בו משהו לאברהם?

הסברו של הרמב"ם ידוע.¹ לצד התיאוריה שלו על הנבואה שמסבירה את תופעת החזון הנבואי כדומה לחלום, הוא מפרש שהפסוק הראשון מודיע על המתהווה בפסוק השני. כלומר, כל המתואר בבראשית י"ח – הגעתם של שלושת האנשים, ביקורם אצל אברהם, הכנסת האורחים של אברהם, ניבוי הולדת יצחק לשרה ועתירת אברהם על אנשי סדום, אינו אלא חזון נבואי; מה הראה ה' לאברהם. מעטים הם הקוראים שיחשבו שזהו אכן פשוטו של מקרא או כוונת הטקסט. יתר על כן, החלפת העולם הגשמי והרגיל באירוע נבואי ומיסטי יש בה כדי לפגוע בערך הפדגוגי של הסיפור.

בקריאה צמודה של הכתוב נראה שיש אלמנטים שחוזרים בסיפור ומשאירים את הרושם שה' עדיין נוכח בעולם המציאותי, גם אחרי הפסוק הראשון, ולא רק כצופה אלא גם כפועל.

1. כשאברהם רץ לקראת האנשים נאמר "וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם-נָא מְצֹאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֶל-נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבָדְךָ" (ג). אף שהיו שלושה אנשים, אברהם כנראה פונה אל המנהיג שבהם, לכן הוא נוקט לשון יחיד – "אל נא תעבר". עם זה יש לשקול את האפשרות שאולי כאן אברהם פונה לה', שאתו שוחח כשהופיעו האנשים, ומבקש ממנו שימתין לו עד שיטפל באורחים שלו.²
2. אחרי שהאורחים מסיימים לאכול, אחד מהם מכריז שכעבור שנה שרה בת התשעים תלד. שרה שומעת וצוחקת באי-אמון. בלי שום הקדמה פסוק י"ג פותח: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָהָם לְמָה זֶה צִחְקָה שָׂרָה לְאָמֹר הֲאֵף אֲמַנָּם אֵלֶּךָ וְאָנִי זָקֵנְתִי", ומכאן עדות שה' נכח שם בכל המאורע.
3. פסוקים יז-יט משמיעים לנו את הרהוריו של ה' על אברהם, ומה שעתיד להתרחש בסדום. בפסוקים כ-כא ה' פונה אל אברהם ומודיע לו על הדין שחרץ לתושבי סדום ועמורה.
4. כששני האנשים מתקדמים אל עבר סדום, הכתוב מרגיע אותנו "וְאַבְרָהָם עוֹדְנֹו עֹמֵד לְפָנָי ה'" (כב). הדבר מעיד שההיוועדות עם ה' שתחילתה בפסוק א' עדיין לא הסתיימה.

¹ מורה הנבוכים, חלק ב, פרק מב.

² ראו פירוש רש"י שם.

5. עשרת הפסוקים שלאחר מכן מתארים את המשא ומתן המרתק בין אברהם לה' בדבר דינם של אנשי סדום. בסוף המשא ומתן ה' מסכים שאם יימצאו עשרה צדיקים בסדום, הוא לא ישחית את העיר בגללם. ופסוק ל"ג מסיים: "וַיֵּלֶךְ ה' פָּאֶשֶׁר פְּלֶה לְדַבֵּר אֶל-אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ".

הסתכלות מקיפה זו אכן מראה לנו שה' נכח במשך כל המסופר בפרק י"ח, והכול מתרחש בעולם האמיתי ולא בחזון נבואי. האמת היא שנקודת מבט זו תואמת את תפיסת היהדות הטוענת שהקב"ה טְרַנְסְצֵנְדֵנְטְלִי וְאִי־מַנְטִי בד בבד. נוכחותו של הא-ל אינה מהממת אותם, והוא שב וחוזר בלי תופעות מיוחדות – "כִּי ה' אֶל-לֵהִיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶךָ לְהַצִּילֲךָ" (דב' כג:טו). חכמי התלמוד כינו את תחושת הקרבה והנוכחות של ה' 'שכינה'.³ יהיה הביאור הפילוסופי לכך אשר יהיה, עבור האדם המקראי הא-ל הוא נוכחות מוחשית המשפיעה ומגיבה בזמן ובמרחב אמיתי.

לסיכום, בפסוק הראשון בפרק י"ח ה' ה'נראה' אל אברהם בצורה מוחשית כלשהי נשאר בתמונה למשך כל הפרק ועוזב רק בפסוק ל"ג. לפי הפירוש הזה יש משמעות מיוחדת למסופר בפרק י"ח, כשנחשפים התנאים הנדרשים לנוכחות אלוהית ממושכת. מה הם תנאים אלו? מאמירות שונות במקרא ובתלמוד נראה שהיכולת של יחידים או קבוצות לחוות את נוכחות השכינה תלויה בתנאים מסוימים.⁴ האדם צריך להיות ראוי לכך, והסביבה צריכה להיות מוכנה במידה מספקת של קדושה: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם" (שמ' כה:ח). במקום שבו יש קדושה יכולים לצפות להופעת השכינה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ, וַיֵּרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'" (ויק' ט:ו). חז"ל מלמדים אותנו שפעולות מסוימות כמו תפילה, שפיטה על פי התורה ותלמוד תורה יכולות להביא לנוכחותה של השכינה.

הבה נחזור לפרק י"ח, בייחוד לבחינת פעולותיו של אברהם, כדי לראות אם הן שהביאו לגילוי שכינה. תגובתו של אברהם להגעת האנשים היא דוגמה ומופת של הכנסת אורחים ועשיית חסד עם זרים. צחוקה של שרה ותגובתו של ה' מלמדת אותנו לקח באמירת אמת. המשא ומתן על גורלם של אנשי סדום הוא תרגיל מרתק על השתלבותם של ערכי הצדק והרחמים, ועל גבולות ההשתדלות המוסרית. המכנה המשותף לכל ההתרחשויות האלה הוא שהם מראים כולם על התנהגות מוסרית ברורה או כוללים עניינים מוסריים. מה, אם כן, עלינו ללמוד מפרק י"ח?

1. נוכחותה המוחשית של השכינה היא חוויה אפשרית להגשמה בשביל בני אנוש (יש שתופעה זאת מכונה 'מיסטיקה נורמלית').
2. התנהגות בני אנוש שמזכה בגילוי השכינה כוללת לא רק פעולות קדושות כמו תפילה ותלמוד תורה אלא גם התגשמותם וחיזוקם של ערכים מוסריים כגון צדק, חסד, משפט וחמלה בהתנהגות הבין-אישית שלנו, שכן בעיקר על-ידי הפעולה המוסרית האדם מגיע למפגש עם ה' שהוא "א-ל רחום ורחון אָרְךָ אַפַּיִם וְרַב-חֶסֶד וְאֱמֶת" (שמ' לד:ו), או כדברי ירמיהו: "דָּן דִּין-עֲנִי וְאָבִיוֹן... הֲלוֹא-הִיא הַדַּעַת אֶתִּי נְאֻם-ה'" (כב:טו).

הרב שמעון אליעזר הלוי (שוברט) ספירו
המחלקה ללימודי יסוד ביהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

³ ראו א"א אורבך, חז"ל - פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"ו, פרק שלישי.

⁴ ראו ברכות ב, אבות ג:ג.